
CULTURA -
CULTURE

Les plaquetes dels premiats a l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928

The plaques of the prize winners at the
Lleida Agricultural Exhibition of 1928

pàg. 61-66

Meritxell Cano Ció
Conservadora del Museu de
Lleida
mcano@museudelleida.cat

RESUM

L'Exposició Agrícola de Lleida de 1928, organitzada per la Confederació Sindical Hidrogràfica de l'Ebre i celebrada al recinte dels Camps Elisis, va ser l'esdeveniment més destacat que la ciutat visqué durant el primer terç del segle XX. Milers de persones la visitaren, i un centenar d'empreses participaren en el concurs de maquinària agrícola i hidràulica. La seva importància també es pot percebre a partir de les plaquetes que s'entregaren a les empreses mereixedores del primer i segon premi del certamen. El seu disseny anà a càrrec de l'artista Àngel Díaz Domínguez i l'encunyació va ser realitzada per l'empresa Pedro Faci, de Saragossa.

PARAULES CLAU

Exposició, agricultura, aigua, segle XX, numismàtica.

ABSTRACT

The Lleida Agricultural Exhibition of 1928, organized by the Confederación Sindical Hidrogràfica del Ebro and held in the grounds of the Camps Elisis (Champs Elysees), was the most important event that the city experienced during the first third of the 20th century. Thousands of people visited it, and a hundred companies participated in the agricultural and hydraulic machinery competition. Its importance can also be perceived from the medals that were given to the companies that won the first and second prizes. Its design was carried out by the artist Angel Diaz Dominguez, and the coinage was made by the company Pedro Faci of Zaragoza.

KEYWORDS

Exhibition, agriculture, water, 20th century, numismatics.

INTRODUCCIÓ

A nivell paisatgístic la ciutat de Lleida és coneguda, més enllà de l'encimbellada Seu Vella, pel pas del riu Segre i per la seva Horta, caracteritzada per la presència de canals, granges i arbres fruiters. En la consolidació del sector primari com a motor econòmic durant l'últim segle i mig, també hi han contribuït de manera especial les exposicions agrícoles. La primera que es va celebrar l'organitzà l'Institut Agrícola de Sant Isidre l'any 1864.¹ Posteriorment, arribaren la de 1879 sota iniciativa de la societat Tranquil·litzador, la de 1921, promoguda per la Mancomunitat de Catalunya i, finalment, la de 1928, presentada per la Confederació Sindical Hidrogràfica de l'Ebre.

Durant el franquisme, el consistori de la ciutat organitzà una exposició industrial i ramadera el 1946 i, anys més tard, el 1954, s'instaurà la definitiva Fira Agrària de Sant Miquel, que encara avui se celebra amb motiu de la festivitat d'aquest sant (29 de setembre). L'elecció d'aquestes dates no va ser fruit de l'atzar, sinó que pretenia recordar el privilegi que el rei Jaume I el Conqueridor atorgà als lleidatans el 23 d'agost de 1232 per a celebrar la fira durant la «festa de Sant Miquel de setembre», és a dir, fa avui en dia prop de vuit-cents anys.

L'EXPOSICIÓ AGRÍCOLA DE LLEIDA DE 1928

El certamen va tenir lloc entre els dies 25 de setembre i 11 d'octubre de 1928 amb el parc dels Camps Elisis de Lleida com a epicentre, i més enllà de l'exhibició de maquinària se celebraren un seguit d'actes. Aquests foren de la més diversa índole, i en alguns casos tingueren una dimensió social, com les visites dels nens i mestres de les escoles municipals, la participació de diferents bandes de música i l'exhibició de focs artificials, generant una gran expectació que portà milers de lleidatans a visitar-la.² També s'organitzaren actes oficials fora del recinte, entre els quals cal ressenyar les proves de maquinària agrícola als Magraners (fig. 1), les excursions a diversos punts de les terres de Lleida,³ les conferències al Teatre Victòria i a l'Ateneu Lleidatà, i la celebració de banquets, actes institucionals i entregues de premis al Palau de la Diputació de Lleida.

Fig. 1. Les proves del concurs de maquinària agrícola durant l'exposició es van celebrar en un camp situat a l'actual barri de Magraners de Lleida, propietat de Ramon Felip. Imatge reproduïda a la coberta del número especial que la revista *Agricultura i ramaderia* dedicà a l'esdeveniment el novembre de 1928.

Aquest esdeveniment va ser la carta de presentació pública de la Confederació Sindical Hidrogràfica de l'Ebre, actual Confederació Hidrogràfica de l'Ebre (CHE). L'entitat havia estat creada el març de 1926 per una Reial Ordre d'Alfons XIII, i tenia per objectiu gestionar les aigües del riu i els seus subjacents en els aspectes de regadiu, força motriu i locomoció. Durant el novembre de 1927, l'organisme va celebrar a Tardienta (Osca) un concurs de maquinària agrícola i de material per a l'anivellació de terres, però l'acte més destacat que va impulsar durant aquests anys va ser el de 1928 a Lleida.

La tria de la capital de Ponent, més enllà de la seva rellevància, potser s'explicaria per la incidència dins l'organisme que tenia la figura de Manuel Florensa (Lleida, 1885 – 1976), vicepresident de l'Assemblea de la Confederació i a partir de 1927 Síndic representant dels regants del Canal d'Aragó i Catalunya. A més de ser una figura estimada per regants i terratinents lleidatans, ho era també en terres aragoneses, on a Alborge (Saragossa) havia dut a terme accions per a reduir les inundacions del riu Ebre en aquella zona.⁴ Degut al seu ascendent, Florensa va ser l'escollit per la Confederació, fundada i dirigida llavors per l'enginyer Manuel Lorenzo Pardo (Madrid, 1881 – Hondarribia, 1953), per a presidir el patronat organitzador de l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928.

Pel que fa a l'exhibició de maquinària agrícola i hidràulica, celebrada al recinte dels Camps Elisis, hi participaren noranta-quatre empreses, les quals ocuparen dos-cents un estands. La majoria d'elles eren catalanes, essent aquelles més nombroses les provinents de Barcelona, amb trenta-tres representants, i les de Lleida, amb vint-

¹ A aquesta exposició hi acudiren un total de 359 expositors i s'atorgaren cinquanta-quatre premis, segons informació aportada per Agustí Urgellés de Tovar el 1871 i recollida en bibliografia recent (SILVA 2004: 177).

² Es calcula que a l'esdeveniment hi acudiren unes 120.000 persones, essent els habitants de Lleida i els de la seva demarcació, amb 50.000 i 35.000 visitants respectivament, els més importants en nombre. A més, també es té constància que passaren per ell 15.000 visitants de fora de la província lleidatana i 20.000 de fora de Catalunya (MIR *et al.* 2010: 530).

³ A part de les proves de maquinària per a anivellar terreny agrícola que tingué lloc en un camp dels Magraners, també s'organitzaren excursions a Camarasa, a la presa de Barasona (Graus), al canal de Pinyana, al celler Raimat de Manel Raventós, a la resclosa del canal d'Urgell i a Mollerussa (*Agricultura i ramaderia*, any XII, núm. 11, novembre de 1928, p. 275).

⁴ *Agricultura i ramaderia*, any XII, núm. 11, novembre de 1928, p. 257.

i-tres. També cal destacar les ciutats de Madrid, amb nou participants, Saragossa, amb sis, i d'una manera residual o amb una única empresa present, Tàrraga, Balaguer, Alcolea de Cinca, Tortosa, Les Franqueses, Montargull (Artesa de Segre), Arenys de Munt, Manresa, Terrassa, Sabadell, Badalona, Figueres, València i Pamplona.

Un dels punts més interessants del certamen va ser el concurs de maquinària, que havia de conduir a l'entrega de premis, motiu pel qual la mostra va quedar dividida en cinc seccions: la primera, constituïda per maquinària agrícola en general, tractors i camions; la segona, per maquinària i productes de les indústries relacionades amb l'agricultura i la ramaderia; la tercera, per la d'elevació d'aigües i esgotaments; la quarta, pel material d'anivellació de terres, obertures de valls i drenatge; i, finalment, la darrera per la de sanitat del camp i la higiene rural.

El divendres 5 d'octubre, a les dotze del migdia, va tenir lloc al Palau de la Diputació de Lleida l'entrega de les medalles i diplomes als expositors premiats en cada una de les cinc seccions. L'encarregat de lliurar les distincions, actuant com a representant del rei Alfons XIII, va ser Antonio de Gregorio Ricasolano (Saragossa, 1873 – 1941). Es repartiren trenta medalles d'or, dinou de plata, vint-i-set diplomes d'honor i dos diplomes d'honor de col·laboració. D'aquest total, divuit distincions van anar a parar a mans d'empresaris lleidatans.⁵ L'acte va concloure amb un banquet celebrat a l'edifici del Teatre Municipal dels Camps Elisis, on es disposaren unes taules llargues ocupades majoritàriament per representants d'entitats, alcaldes de les comarques de l'Urgell i les Garrigues, i personal tècnic de la Confederació.⁶

Finalment, el dia 11 d'octubre, després de quinze dies de l'inici de l'esdeveniment, va tenir lloc la clausura oficial a la sala d'actes del mateix Palau de la Diputació Provincial de Lleida amb l'entrega dels premis d'honor, els quals s'atorgaren a les empreses Joaquim Moret Antoja, de Lleida,⁷ i Alberto Magno Rodríguez, de Madrid. Durant la cerimònia pronuncià un discurs el senyor Ricasolano, així com l'aleshores Ministre de Treball del govern espanyol Eduard Aunós Pérez (Lleida, 1894 - Lausana, 1967) i Josep Pujol Cercós, alcalde de Lleida entre els anys 1927 i 1935.

LES DUES PLAQUETES DEL MUSEU DE LLEIDA

Les plaquetes, destinades a ser entregades a les empreses que guanyaren el primer i el segon premi en el concurs de l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928, fan 6 centímetres d'alçada, 4 d'amplada i 0,4 de gruix (fig. 2). El seu nucli és de bronze i estan recobertes, mitjançant un procés de banys galvànics, amb or i plata. La utilització de dos metalls diferents per a banyar-les fa que cada una tingui un pes diferent, assolint els 125 grams la d'or i 120 grams la de plata. El seu estat de conservació és bo, tot i alguna mostra d'oxidació concentrada en diversos punts de les superfícies, essent la més perceptible l'existent en el revers de l'exemplar d'or.

Fig. 2. Els dos exemplars de les plaquetes d'or i plata que s'entregaren a les empreses premiades durant l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928, conservats al Museu de Lleida amb els números d'inventari 4668 i 4669 respectivament. Adquisició de l'any 2023. © Museu de Lleida (Jordi V. Pou)

⁵ Sis empresaris lleidatans reberen la medalla d'or, cinc d'ells la de plata, sis foren obsequiats amb diplomes d'honor i un amb el de col·laboració. Gran premi: Joaquim Moret Antoja (Lleida). Medalla d'or: Joaquim Moret (Lleida), Fustes Sarradell (Lleida), Modest Torres (Lleida), Silvi Vidal (Lleida), Joan Vila (Lleida), Novell i Campàs (Balaguer). Medalla d'argent: Francesc Fité Pons (Tàrraga), Jordi Llorens (Lleida), Joan Casamajó (Lleida), Ramon Sala (Balaguer), O. Perenya (Lleida). Diplomes d'honor: Antoni Ciutat (Lleida), Companyia de Comerç (Lleida), Agència Fiat (Lleida), Ramon Jové (Lleida), Pau Aguiló (Lleida) i Josep Vives (Tàrraga). Diploma de col·laboració: Josep Comabella (Montargull, Lleida). Aquest llistat es pot trobar a: Vida lleidatana, Any III, núm. 58, Lleida, octubre de 1928, p. 327; *Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro*. Any II, núm. 16. Saragossa, octubre de 1928, p. 41.

⁶ En l'acte, les taules presidencials es van situar a la zona de l'escenari.

⁷ L'empresa de Joaquim Moret va ser la vencedora absoluta de la primera secció de l'Exposició, corresponent a la de maquinària agrícola en general, tractors i camions. Moret ja havia participat, amb èxit, en el Concurs de tractors i Exposició de maquinària agrícola que la Mancomunitat de Catalunya va organitzar al parc dels Camps Elisis de la capital de Ponent l'abril de 1921. A més a més de l'àmbit industrial, Moret, natural de Camprodon, establert a l'Ametlla del Vallès (TARTER 2007: 39) i més tard a Lleida, també s'implicà en la vida política de la ciutat (IBARS 2017: 144). Va estar associat a la Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Lleida, essent-ne un dels trenta-tres vocals en data del 31 de desembre de 1933. Sembla que l'any 1961 encara era viu, si es fa cas de l'existència d'un indult dins els expedients del Tribunal Nacional de Responsabilitats Polítiques (expedient 00140/1961 del Centre Documental de Memòria Històrica).

La seva singularitat dins del món de la medallística és alta, perquè pràcticament no se'n coneixen exemplars. Més enllà dels conservats al Museu de Lleida, adquirits per l'entitat en una subhasta francesa l'estiu de 2023, només es té constància de l'existència d'una d'or venuda el 2010 per mitjà d'una plataforma digital de compravenda d'antiguitats, i una altra, del mateix metall, publicada al catàleg que Miquel Crusafont dedicà a la medallística catalana l'any 2006 (CRUSAFONT 2006: 566 - 567, núm. 1245).⁸

Pel que fa a l'estil, la plaqueta constitueix un exemple de la influència de l'art decò que imperava en l'àmbit europeu, i que es percep, tant en les formes rectes i contundents com en la iconografia, on hi trobem una apologia a la maquinària i al progrés. Les seves inscripcions són en castellà, degut al context polític marcat per la dictadura de Primo de Rivera i al fet que està relacionada amb un esdeveniment organitzat per un organisme oficial espanyol. Finalment, cal afegir, que la seva temàtica, de certamen o de fira, és la predominant dins la medallística d'aquesta època (CRUSAFONT 2006: 192).

L'anvers de les plaquetes està protagonitzat per l'al·legoria de l'exposició, representada per una dona vestida a la manera clàssica, que amb la mà dreta sosté a l'aire una corona de llorer, símbol de la victòria. La seva mà esquerra està recolzada damunt una aixada, i al seu darrere hi podem identificar una bomba d'aigua en funcionament mentre que als seus peus llegim la inscripció «CONFEDERACIÓN SINDICAL HIDROGRÁFICA DEL EBRO». Pel que fa al revers, hi localitzem l'emblema de l'entitat organitzadora de l'esdeveniment, flanquejat per fulles de llorer i amb les inscripcions «EXPOSICION AGRICOLA» i «LERIDA = 1928» a la seva part inferior.

Per localitzar l'origen del disseny de les plaquetes i el seu autor, cal recórrer a una coberta de la revista mensual *Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro* (1927-1931), dedicada a l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928. A la imatge que dona la benvinguda a la publicació, podem apreciar la signatura amb les inicials «A.D.D.» (fig. 3), que trobem desglossades («A. Díaz Domínguez») en una imatge que es repeteix tant a la coberta d'un llibret que conté el reglament de l'exposició, com en la d'un altre que està dedicat al Canal d'Aragó i Catalunya (fig. 4), ambdós editats per la mateixa entitat durant l'any 1928. Gràcies a les tres cobertes esmentades, sabem que l'artista encarregat de concebre la imatge present a l'anvers de les plaquetes va ser Àngel Díaz Domínguez (Logronyo, 1878 - Madrid, 1952).

Aquests documents gràfics també ens ajuden a descobrir que la imatge de la plaqueta sorgeix d'una síntesi conformada per les dues tipologies de cobertes existents: per una banda, a la plaqueta no hi trobem el perfil de la ciutat de Lleida, on destaca el pont vell sobre el riu Segre i la Seu Vella, ni tampoc l'arbre, però sí que hi veiem per l'aixada i la bomba d'aigua d'on raja l'aigua.

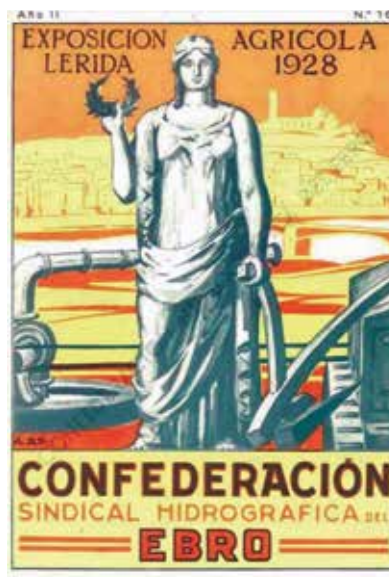

Fig. 3. Coberta del setzè número de la revista *Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro*, datat de l'octubre de 1928 i publicat a Saragossa. © Portal CHEbro.

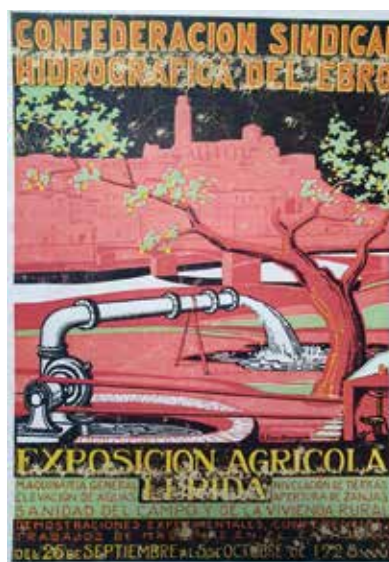

Fig. 4. Detall de la imatge que apareix en dues cobertes de dos llibrets diferents editats el 1928 per la Confederació Sindical Hidrográfica de l'Ebre. En aquest cas, correspon a la que dedicà al Canal d'Aragó i Catalunya, que conté fotografies del seu en diferents punts geogràfics, distribuïdes en trenta-dues pàgines.

En aquest estudi cal dedicar-li també unes línies a la figura d'Àngel Díaz Domínguez. Pintor, il·lustrador i dissenyador de cartells, residí bona part de la seva vida a Saragossa, ciutat on s'instal·là amb la seva família als dos anys d'edat. Entre 1927 i 1931 treballà per la Confederació Sindical Hidrográfica de l'Ebre, essent l'encarregat de les cobertes de la seva revista i la decoració del pavelló amb el qual l'organisme es presentà a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 (CASTÁN 2016: 361). El 1932 es traslladà de forma definitiva a Madrid, tot i que no perdé els vincles amb la capital aragonesa, ja que més endavant el trobem prenent part en diverses exposicions individuals i col·lectives celebrades allí.

També tenim notícia que Díaz treballà en els seus inicis professionals com a dissenyador a la joieria Pedro Faci de Saragossa. Precisament aquesta empresa va ser l'encarregada d'encunyar, anys després, les plaquetes que es donaren als primers i segons premis de l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928. Així ens ho demostra l'extrem dret dels reversos de les peces, on hi podem apreciar la inscripció «P. FACI». En el cas dels dos

⁸ Agraïixo l'ajuda dispensada per part del senyor Albert Vilà, membre de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics de l'Institut d'Estudis Catalans.

exemplars del Museu de Lleida, la seva marca comercial figura impresa a la part interior de les tapadores de les capsos on van guardats (fig. 5).⁹

Fig. 5. La plaqueta d'or, conservada al Museu de Lleida amb el número d'inventari 4668, junt amb la capsa on estava guardada quan es comprà i que conté la marca de l'empresa Pedro Faci de Saragossa al seu interior. © Museu de Lleida (Jordi V. Pou).

L'empresa encarregada d'encunyar les plaquetes va ser fundada a Saragossa l'any 1897 per Pedro Faci Abad (Mediana de Aragón, 1875- Saragossa, 1966), i en l'actualitat encara segueix treballant sota la direcció dels descendents del seu fundador. Aquest fet ha permès conèixer, a partir de les dades aportades per la pròpia empresa, que l'objectiu principal del procés de producció era fabricar uns encunys d'acer per tal d'estampar-los mitjançant premses mecàniques damunt d'uns nuclis, en aquest cas de bronze, tal i com s'indica a les bandes inferiors, on apareix el nom del metall. Degut a les dimensions i al relleu dels exemplars que ens ocupen, sembla que foren necessaris almenys cinc cops d'estampació, i també un seguit de retalls manuals per tal d'acabar de definir les seves formes.¹⁰

La part més costosa del procés va ser la fabricació dels encunys d'acer. Sabem que prèviament es realitzaven uns motlles d'escaiola que mesuraven uns 30 cm d'alçada i que acostumaven a ser creats per escultors. Segons informa la pròpia empresa Pedro Faci, dos dels artistes amb els quals acostumaven a treballar eren Pascual Salaverri (o Salaberri) (? - ?) i Manolo Prieto (El Puerto de Santa María, 1912 – Madrid, 1991). En el cas que ens ocupa, per les dates en què es van dur a terme les dues obres, segurament va ser Salaverri qui es trobava darrere del procés creatiu.¹¹ D'aquesta feina, l'únic motlle d'escaiola que ens ha arribat vinculat a la plaqueta de l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928 és el corresponent al revers, on hi figura l'emblema de la Confederació Sindical Hidrogràfica de l'Ebre (Fig. 6). Les seves

mides són de 22,2 x 15,7 x 4 cm i va ser donada a inicis de l'any 2024 per la mateixa empresa Pedro Faci al Museu de Lleida.

Si prestem atenció novament al seu procés creatiu, cal afegir que un cop realitzat el motlle d'escaiola, aquest es traslladava a un bronze de les mateixes dimensions per tal que, tot seguit, un pantògraf pogués reduir-les en una nova matèria. Aquesta reducció, una per cada cara de la plaqueta, s'anomenava punxó i tenia el seu dibuix en positiu. En el cas que ens ocupa, els punxons actualment es conserven al Museu de Lleida, de nou gràcies a la generositat de l'empresa Pedro Faci (Fig. 7). Aquestes peces, fetes d'acer, han estat sotmeses a un procés de temperat per tal d'endurir-ne la matèria, i presenten les dates de la seva producció a les vores de la banda esquerra: el punxó per l'estampació de l'encuny de l'anvers, que mesura 8,3 x 8,2 x 6 cm, es fabricà el 21 d'agost de 1928; l'exemplar del revers, de 8,8 x 6,1 x 6,2 cm, es realitzà el 13 de setembre de 1928.

Aquests punxons serviren per a fabricar els encunys definitius amb les imatges en negatiu i baix relleu, els quals malauradament no s'han conservat. A posteriori, aquests encunys eren els que s'utilitzaven per a estampar, finalment, les imatges en alt relleu sobre unes bases de bronze i per ambdós costats, donant com a resultat final les plaquetes.

Fig. 6. Motlle d'escaiola model utilitzat pel revers de les plaquetes de l'exposició de Lleida de 1928, probablement realitzat per l'escultor Pascual Salaverri i conservat al Museu de Lleida amb el número d'inventari 4677. Donació de l'empresa Pedro Faci de Saragossa. © Museu de Lleida (Jordi V. Pou).

Fig. 7. Dos punxons que serviren per al procés d'encunyació de les plaquetes de l'exposició, conservades al Museu de Lleida amb el número d'inventari 4678. Donació de l'empresa Pedro Faci de Saragossa. © Museu de Lleida (Jordi V. Pou).

⁹ Les capsos que guarden les plaquetes conservades al Museu de Lleida, originalment haurien estat destinades a medalles, tal i com indiquen les marques circulars dels seus interiors.

¹⁰ Agraïixo l'amabilitat i generositat amb la qual el senyor Daniel Faci ha respost a la petició d'informació relativa a les plaquetes de l'Exposició Agrícola de Lleida enviada a l'empresa el 13 de desembre de 2023.

¹¹ L'escultor Salaverri (Salaberri), molt actiu a Saragossa durant el primer quart del segle passat, va ser l'encarregat de realitzar els medallons amb els retrats de Damià Forment y Francisco de Goya que figuren a la façana del Museu d'Arqueologia i Belles Arts de Saragossa des de 1908 (LORENTE 2003: 162). A la mateixa capital aragonesa també s'encarregà d'una de les estàtues al·legòriques de la sala d'acte de la seu de la Caja Rural de Aragón i del monument a Félix Cerrada, ambdues obres datades dels anys vint.

A MODE DE CONCLUSIÓ

A partir de l'estudi presentat, es pot considerar l'Exposició Agrícola de Lleida de 1928 com un succés que demostra inqüestionablement el gran paper que la capital de Ponent va jugar al segle passat en el sector agrari català i espanyol. Aquesta rellevància es pot percebre a partir del propi certamen, amb la presència de figures i institucions importants, i de nombroses empreses del sector primari. Així mateix, es deixà sentir en la qualitat de les plaquetes que s'entregaren durant la seva celebració, dos exemplars de les quals ara es conserven, de manera excepcional, al Museu de Lleida. Una importància reconeguda per Manuel Florensa, un cop clausurada la mostra, que va saber captar amb les següents paraules:

Aquesta Exposició, és de justícia reconèixer-ho, ha aprofitat l'ensenyament d'aquella inoblidable exposició de la dissolta Mancomunitat de Catalunya, però ha estat tan liberalment dotada per la Confederació de l'Ebre i els tècnics de totes les especialitats industrials i els expositors l'han acollida amb tant d'afecte que es pot assegurar que ha sobrepassat totes les celebrades fins ara a la Península, i que no desdiu la comparació amb altres molt anomenades de l'estranger.¹²

”
*l'Exposició Agrícola
de Lleida de 1928
com un succés
que demostra
inqüestionablement
el gran paper que la
capital de Ponent va
jugar al segle passat
en el sector agrari
català i espanyol.*

BIBLIOGRAFIA

Agricultura i ramaderia, any XII, núm. 11, novembre de 1928.

CASTÁN (2016): Alberto Castán, *Señas de identidad pintura y regionalismo en Aragón (1898-1939)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.

Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro. Any II, núm. 16. Saragossa, octubre de 1928.

CRUSAFONT (2006): Miquel Crusafont, *Medalles conmemoratives dels països Catalans i de la Corona catalano-aragonesa: (s. xv-xx)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.

MIR *et al.* (2010): Conxita Mir, Antonieta Jarne, Joan Sagués i Enric Vicedo (dirs.), *Diccionari biogràfic de les terres de Lleida Política, economia, cultura i societat. Segle xx*, Lleida, Alfazeta.

IBARS (2017): Teresa Ibars, «Un cas real: Antoni Ciutat Pinassa», *Shikar, Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià*, 4, p. 140-146.

LORENTE (2003): Jesús Pedro Lorente, «Pintura y escultura de Historia. Los grandes artistas a las puertas de los museos», dins Maria del Carmen Lacarra i Cristina Giménez (coord.), *Historia y política a través de la escultura pública (1820-1920)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.

Reglamento para la Exposición General de Maquinaria Agrícola y Material para la Sanidad del Campo e Higiene rural, Saragossa, editorial Berdejo Casañal.

SILVA (2004): Manuel Silva (coord.), *Técnica e ingeniería en España*. Vol. IV: *El ochocientos. Pensamiento, profesiones y sociedad*. Saragossa, Institución Fernando el Católico.

TARTER (2007): Ramon Tarter, «La Electro-Industrial: els inicis de l'electricitat a Moia (1907-1920)», *Modilianum: Revista d'Estudis del Moianès* (2a època), 37 (2n semestre 2007), p. 33-58.

Vida lleidatana, Any III, núm. 58, Lleida, octubre de 1928.

¹² Vida lleidatana, Any III, núm. 58, Lleida, octubre de 1928, p. 333-334.